

CZU: 37.034+37.018.1

DOI: 10.36120/2587-3636.v19i1.126-134

FUNCȚIA EDUCATIVĂ A FAMILIEI ÎN PROCESUL FORMĂRII ATITUDINILOR MORALE LA COPII

Tamara MUNTEANU, dr., lector universitar

<https://orcid.org/0000-0002-8376-1360>

Universitatea de Stat din Tiraspol (cu sediul la Chișinău)

Rezumat. Acest articol reprezintă un studiu teoretic cu implicații practice care elucidează formarea atitudinilor morale la copii în cadrul familiei. În articol sunt reflectate caracteristicile principale ale familiei; sunt enumerate funcțiile familiei; stilurile parentale; obiectivele educației morale în familie; sistemului de competențe parentale necesare realizării eficiente a educației morale în cadrul familiei și schematic este reflectată *Funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale*.

Cuvinte-cheie: familie, atitudini morale, funcție, stil, obiective, competențe parentale.

THE EDUCATIONAL FUNCTION OF THE FAMILY IN THE PROCESS OF FORMING MORAL ATTITUDES IN CHILDREN

Summary. This article represents a theoretical study with practical implications, that elucidate the formation of moral attitudes in children within the family. The article reflects the main characteristics of the family; family functions are listed; parenting styles; the objectives of moral education in the family; the system of parental competences necessary for the efficient achievement of moral education within the family and schematically is reflected *the educational function of the family in the process of forming moral attitudes*.

Key words: family, moral attitudes, function, style, objectives, parental competences.

Introducere

Educația reprezintă o prioritate în condițiile actualei crize morale a societății. Accentul cade pe educația în familie, deoarece părinții rămân primii și cei mai importanți educatori ai copiilor, mai întâi pentru că îi influențează moral de la vârsta cea mai fragedă și apoi pentru că au asupra lor autoritatea incomparabilă a iubirii părintești.

Familia reprezintă locul în care individul se dezvoltă, unde își petrece o mare parte din timp, unde devine practic ființă socială. Indiferent de organizarea familiei, de identitatea sa etnică, religioasă ori politică, aceasta se caracterizează prin dinamism și printr-o mobilitate continuă. Cu toate aceste schimbări însă, se poate spune că „instituția familiei rămâne stabilă” [1, p. 83]. De-a lungul timpului, familia a fost definită în mai multe feluri, dar „familia, în orice societate, este o formă de comunitate umană alcătuită din cel puțin doi indivizi, uniți prin legături de căsătorie și/sau paterne, realizând, mai mult sau mai puțin, latura biologică și/sau cea psihosocială” [10, p. 17].

Caracteristicile principale ale familiei, importante pentru dezvoltarea socioindividuală a copilului, sunt următoarele:

- Este primul grup social în care copilul exersează comportamente sociale și se descoperă pe sine;
- Oferă climatul de siguranță afectivă;
- Este primul mediu de creștere și dezvoltare pe plan intelectual, moral, estetic etc.;

- Reprezintă întâiul model de comportamente sociale;
- Reprezintă legătura biologică de bază a individului;
- Face legătura dintre trecut și viitor. [3, p. 6].

Astfel, familia este grupul cel mai important dintre toate grupurile sociale, deoarece ea influențează și modelează persoana umană, ea transmite copilului primul model cultural, primele relații sociale, norme și valori. Pe aceste baze se construiește ulterior influența socială, culturală și educativă a altor factori/instituții. În aceeași cheie sunt și accepțiunile cercetătoarei Larisa Cuznețov, care menționează faptul că: „rolul familiei contemporane în construcția sinelui rămâne important și nu se reduce doar la socializarea primară, ci este mult mai amplu și rezidă în transmiterea intergenerațională a unui sistem cultural de valori” [7].

Multe dificultăți de exersare a rolurilor educative în familii sunt generate de cauzele definite prin termenii *absență parentală*, *deprivare paternă*, *lipsă de responsabilitate paternă*. Majoritatea cercetătorilor contemporani își focalizează atenția mai degrabă pe calitatea relației părinte-copil, decât pe structura și organizarea familiei. Comportamentul deviant nu este în mod necesar prevalent în familiile monoparentale sau în cele în care ambii părinți muncesc, ci în familiile în care lipsește atașamentul părinți-copii, în care predomină abuzul fizic și neglijarea, lipsa de comunicare, supravegherea conduitei copiilor e deficitară și lipsește modelul rolului de adult.

Optimismul motivațional diferă de la un părinte la altul, în funcție de gradul de cultură, intelect, aptitudini, echilibrul temperamental, nivelul aspirațiilor etc.

Totodată, încercând să ofere copiilor un capital cultural și intelectual consistent din punct de vedere al reușitei școlare și o educație morală care să atragă o evaluare pozitivă din partea cadrelor didactice, părinții modelează continuu formele, conținuturile, mijloacele educației familiale, creând de multe ori acasă o adevărată școală și preluând rolurile învățătorilor. Acest lucru este mai evident în clasele mici, unde părinții își asumă un rol pedagogic propriu-zis, consultând manuale și lucrări de specialitate, ajutând copiii să înțeleagă conținuturile școlare, organizând activități „de fixare” și de completare a acestor conținuturi (jocuri, lecturi suplimentare, vizite la muzee, spectacole etc.). [3, p. 7]. Exercițierea funcțiilor familiei este condiționată de tipul de familie, de forma de organizare a vieții de familie, de relațiile de autoritate, de diviziunea rolurilor din familie, dar și de tradiții, obiceiuri. Pornind de la aceste funcții, *a educa un copil înseamnă a-i permite să se apropie de multiple identități, de a îndeplini multiple roluri și funcții*.

Funcțiile familiei, conform cercetătorilor L. Cuznețov și S. Cristea [8; 4], sunt:

- *funcția economică*, care presupune acumularea veniturilor suficiente pentru întreg colectivul familial și organizarea unei gospodării comune proprii pe baza bugetului comun de venituri și cheltuieli, astfel încât să se asigure locuința, hrana, îmbrăcăminte, obiectele de trai și susținerea urmașilor pentru realizarea lor. Familia, asigurându-și această funcție, favorizează îndeplinirea celorlalte funcții;

- *funcția de socializare*, care urmărește integrarea individului în cadrul familiei – socializarea internă și în societate – externă. Această funcție vizează copilul, însă nu se referă doar la el. Familia are datoria de a transmite valorile, atitudinile, caracteristicile, principiile comunității din care face parte, pentru ca toți membrii ei să fie integrați în societate;
- *funcția de solidaritate familială* se bazează pe egalitate, pe stimă, pe susținere și pe dragoste reciprocă între partenerii de cuplu, copiii și părinți, frați și surori. Această funcție are menirea de a oferi stabilitate și unitate familiei;
- *funcția educativă* este exercitată prin influență directă (acțiuni mai mult sau mai puțin organizate, dirijate, cu metode educative) sau prin influență indirectă (modele de conduită, climatul psihosocial familial) asupra copiilor”.

Educația și învățarea încep din familie, motiv care l-a determinat pe Ernest Loisel să afirme că “*în familie și pe genunchii mamei se formează ceea ce este mai valoros pe lume - omul de caracter*” [apud 6]. Citatul scoate în relief dimensiunea morală a educației în interiorul familiei, dar, într-un anumit fel și într-o anumită măsură, familia își aduce contribuția în toate domeniile educației și învățării, în familie copilul pregătindu-se pentru viață.

Așadar, educația în familie constă dintr-un ansamblu de acțiuni sistematice orientate spre formarea și dezvoltarea calităților intelectuale, morale și fizice ale copilului. În sens larg, ca practică socială și câmp al cunoașterii, conceptul de *educație familială* se referă la trei tipuri de activitate socială:

- activitatea desfășurată de părinți în vederea educării copiilor lor;
- activitatea de intervenție socială realizată în scopul pregătirii, sprijinirii sau suplinirii părinților în activitatea lor de educare a copiilor;
- activitatea de cercetare științifică și de învățământ, având ca obiect educația familială.

Aici este indicat să subliniem faptul că *stilul parental* este probabil cea mai importantă problemă a sănătății publice pe care societatea noastră și-o pune. Stilul parental adoptat în educația copilului își pune amprenta asupra dezvoltării atitudinii morale a acestuia, principalele domenii comportamentale care o definesc fiind cel cognitiv și social-afectiv. Opiniile pedagogilor cu referire la stilurile parentale sunt împărțite, însă trebuie respectată succesiunea lor de prezentare în ierarhia eficienței și influenței pozitive în formarea morală a copilului și în funcție de nivelul controlului și afecțiunii parentale. Unele cercetări recente, realizate de cercetătoare Larisa Cuznețov, iau în considerare încă trei variante ale stilurilor parentale:

- „*stilul directiv non-autoritar*, este acela al părinților care manifestă un control ridicat și un nivel mediu al suportului afectiv, ei tind spre a fi autoritari, dar nu realizează un control strict și sunt relativ mai apropiați de copii decât părinții autoritari;

- *stilul democratic*, care manifestă un nivel mediu al controlului și un nivel ridicat al suportului afectiv, apropiat de cel al părinților permisivi, dar iau decizii în mod democratic și mai controlează, chiar dacă nu foarte strict realizarea deciziilor;
- *stilul părinților „suficient de buni”*, cu nivel mijlociu de control, de exigențe și tot cu un nivel mediu pentru suport și afectivitate” [5].

Dezvoltarea personalității copilului la fel este influențată, pozitiv sau negativ, de *stilul educațional* al părinților. Deși nu se poate stabili cu precizie corelația certă între un nivel înalt al dezvoltării și un anumit stil educativ, s-ar părea totuși că stilurile „liberale”, „democratice” aduc mai multe beneficii în planul dezvoltării cognitive și emoționale. Se consideră că familiile cu o structură flexibilă, care practică un stil educativ ce le oferă copiilor posibilitatea de a-și manifesta individualitatea, sunt cele care oferă condiții optime pentru dezvoltarea lor. Astfel, un stil caracterizat printr-un grad înalt de acceptare, de afecțiune și înțelegere a copilului de către persoana care îl îngrijește, indiferent dacă persoana respectivă este mama, tatăl sau altcineva, favorizează dezvoltarea personalității și, implicit, disponibilitatea copilului de a face față exigențelor vieții cotidiene. Acești copii își fac prieteni și întrețin cu ușurință relații „orizontale”, cu egalii, și fac de asemenea față relațiilor pe „verticală”, relații care presupun respectarea unor norme exterioare și a unor ierarhii. Dimpotrivă, pentru copiii care trăiesc într-o familie rigidă, care impune norme irevocabile, control parental dur și supunerea copilului, acesta din urmă va manifesta puțină încredere în cei din jur și, implicit, va întâmpina dificultăți în a-și face prieteni, va fi incapabil să se adapteze unui mediu extern pe care îl percepe ca ostil [11].

Severitatea excesivă a părinților, rigiditățile, interdicțiile, comenzile ferme însoțite de amenințări, privațiunile de tot felul, își lasă puternic amprenta asupra procesului de formare a personalității copilului, determinând modificări serioase în una din cele mai importante dimensiuni ale personalității, și anume latura atitudinal - relațională.

Uneori, părinții se simt incapabili să construiască o autoritate parentală adecvată sau să îndeplinească corespunzător rolul de părinte, nereușind să comunice empatic și încrezător cu copiii sau să accepte schimbarea în gândirea și comportamentul acestora; ajung chiar la lipsa de control asupra copiilor de la care așteaptă un comportament matur [12].

Oricare ar fi stilul educativ aprobat de către părinți în educarea copilului lor, influențele lui educaționale se desfășoară în câteva *dimensiuni ale educației în familie*, care sunt: dezvoltarea fizică, educarea intelectuală, morală, religioasă, etică, estetică, civică, domestică-menajeră, de gen, orientarea profesională etc.

Argumentele de mai sus conduc spre ideea că anume familia constituie un factor esențial în procesul formării *conștiinței morale* a copilului și a *conduitei* sale. În familie se formează cele mai importante deprinderi de comportament: respectul, politețea, cinstea, sinceritatea, decența în vorbire și atitudini, ordinea, cumpătarea, grija față de

lucrurile încredințate. În realizarea acestor sarcini, *modelul parental* ajută cel mai mult; părintele este un exemplu pentru copil [8]. Părinții le spun copiilor ce e bine și ce e rău, ce e drept și ce e nedrept, ce e frumos și ce e urât în comportamente. Aceste noțiuni îl ajută pe copil să se orienteze în evaluarea morală a comportamentului său și a celor din jur. Tot în sens moral, familia îl îndrumă să fie sociabil, să fie un bun coleg și prieten. Marele pedagog John Loke, convins de puterea exemplului în familie, de înclinația către imitație a copilului, se adresa părinților: „*Nu trebuie să faceți în fața copilului nimic din ceea ce nu vreți să imite. Dacă va scăpa o vorbă sau vreo faptă pe care i-ați prezenta-o drept o greșeală când a comis-o, el cu siguranță se va apăra, invocând motivul, exemplul dat de dumneavoastră*” [2].

Pentru a realiza cu succes obiectivele educației familiale, părinții au nevoie de a-și dezvolta *competențele parentale*. Societatea contemporană încă se mai confruntă cu o serie de probleme în domeniul creșterii, îngrijirii, sănătății și educației copilului, fiind determinate, în mare parte, de lipsa în totalitate sau parțială a acestor competențe, care sunt esențiale în determinarea succesului actului educativ în cadrul familiei. Ele trebuie să asigure realizarea eficientă a întregului spectru de aspecte ale vieții de familie, inclusiv comunicarea, relația cu copiii și educarea acestora [8].

Analiza reperelor teoretice a permis elaborarea *sistemului de competențe parentale* necesare realizării eficiente a educației morale în cadrul familiei. În acest context, pot fi menționate:

- „*competența cognitivă*, care ține de cunoașterea și receptarea informației privind cultura și problematica familiei, cunoașterea particularităților de vârstă și a celor de dezvoltare a copiilor și a adulților;
- *competența organizatorică /managerială*, ce constă în capacitatea de organizare și desfășurare optimă a procesului de educație prin implicare activă a copiilor, cooperare, relaționare pozitivă, deschisă, dar și control și suport;
- *competența comunicativă*, care constă în capacitatea părinților de comunicare verbală și non-verbală, dar și ascultare;
- *competența normativă*, care se obiectivează în respectarea unor norme, reguli familiale aflate în concordanță cu valorile morale promovate de familie;
- *competența axiologică*, care se manifestă prin capacitatea de a evalua variate aspecte și situații ale realității și de a face distincție dintre moralitate și non-moralitate;
- *competența motivațională*, ce constă în capacitatea de a motiva copiii în scop de acceptare a unui mod de viață bazat pe valori morale;
- *competența de observare și autoactualizare*, ce rezidă în capacitatea de autoperfectare continuă și achiziționare de noi competențe sau orientarea către cunoaștere” [7, p. 53].

De rând cu cele enumerate și descrise, pot fi menționate și alte competențe, nu mai puțin importante, care trebuie valorificate de către părinți în educația familială, dar care, în viziunea noastră, reprezintă componentele celor analizate anterior. Acestea sunt: *manifestarea respectului*, atât la nivelul limbajului verbal, cât și al celui nonverbal; *empatia*; *comportamentul de îndeplinire a unei sarcini*, ce se referă la capacitatea de a soluționa probleme nu doar în mod individual, dar și cu întreaga familie; *comportamentul relațional*, care include capacitatea de a stabili și menține relații favorabile cu toți membrii familiei și cu mediul extern și *poziția în interacțiune*, ce se manifestă prin capacitatea de a accepta și respecta alegerea valorică a altor membri ai familiei.

Valorificarea adecvată și eficientă a competențelor parentale va avea drept rezultat realizarea următoarelor *obiective ale educației morale în familie* [12]:

- formarea percepțiilor, reprezentărilor, judecăților, raționamentelor morale;
- materializarea sintezei calitative a dimensiunii cognitive-afective-volitive în convingeri morale, adică formarea eu-lui moral ce se manifestă în unitatea conștiinței și conduitei morale;
- formarea percepțiilor și obișnuințelor morale;
- formarea atitudinilor morale.

Astfel, fiecare părinte cu copii, mai cu seamă de vârstă școlară mică, care reprezintă vârsta dezvoltării active a personalității copilului, trebuie să fie conștient și responsabil de acțiunile sale în cadrul familiei și în afara ei. Această responsabilitate presupune învățarea și dezvoltarea competențelor parentale și, totodată, îngrijirea de imaginea și autoritatea sa, condiții ce servesc drept bază pentru o dezvoltare armonioasă a personalității copilului, inclusiv a laturii morale a acesteia.

În contextual celor expuse mai sus, deducem că specificul conduitei morale a membrilor familiei în educația copiilor este determinat, pe de o parte, de particularitățile morale, ca fenomen social, care-i conferă conținutul, iar pe de altă parte, de condițiile sociopsihologice ce sunt implicate în realizarea ei. Morala, ca fenomen social, reflectă relațiile ce se stabilesc între membrii familiei în ipostaza lor de subiecți reali ce se află în interacțiune, într-un context social delimitat în spațiu și timp. Din această perspectivă, ea apare ca o formă a conștiinței sociale, deosebindu-se de celelalte forme prin obiectul reflectat, prin modul în care se realizează reflectarea și prin efectul reflectării asupra obiectului reflectat. Conduita morală include ansamblul activităților conștient elaborate, al faptelor, ansamblul acțiunilor mentale, afective, volitive, al acțiunilor motorii, verbale, atitudinale, ansamblul actelor decizionale. Din conduita morală fac parte *deprinderile și obișnuințele exprimate în fapte*.

Deprinderile morale sunt componente automatizate ale activității cu conținut și semnificație morală. Membrii familiei se deprind să fie politicoși, să-i ajute pe alții, să respingă minciuna și șantajul, să finalizeze acțiunile începute. *Obișnuințele* implică trebuința de a acționa într-un anumit fel (a felicita pe cineva, a fi amabil etc.) [4].

Astfel, considerăm că familia deține o funcție educativă extrem de importantă în formarea atitudinilor morale la copii. Aspectele expuse au ajutat la elaborarea figurii ce reprezintă funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale (Figura 1).

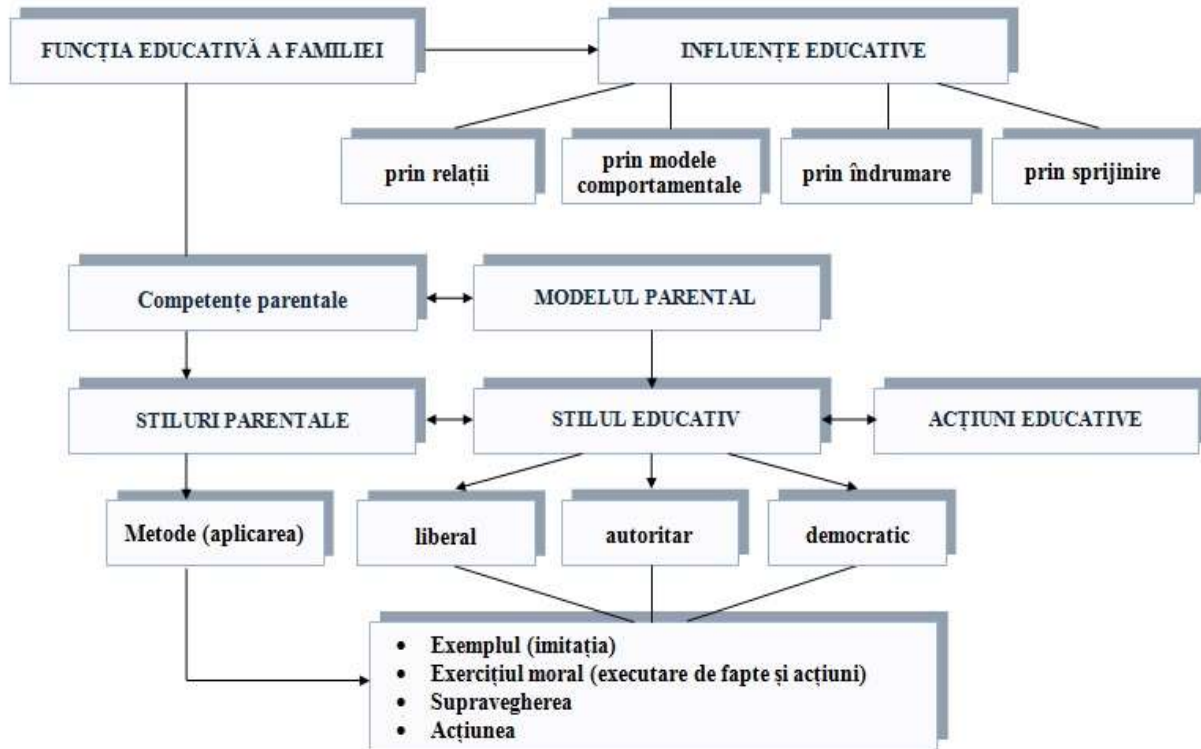

Figura 1. Funcția educativă a familiei în procesul formării atitudinilor morale

Succesul activității de educație morală este condiționat și de alegerea și implementarea cu pricepere a **metodelor și procedeele de educație morală**. Prin metodele de educație morală se înțelege *calea urmată în mod conștient și sistematic într-o activitate îndreptată spre realizarea profilului moral al personalității, în conformitate cu normele și idealul etic al societății noastre*. Metoda este calea formării personalității morale.

Este unanim recunoscut faptul că strategiile educative la care se face apel în familie, mai mult sau mai puțin conștientizate, determină în mare măsură dezvoltarea personalității, precum și rezultatele școlare ale copiilor, comportamentul lor socio-moral, integrarea socială. În general, comportamentul parental este inspirat din propria experiență de viață a acestora, astfel perpetuând atât aspecte pozitive, cât și negative, pe parcursul mai multor generații. Aceasta în condiția când influențele educative ale familiei sunt expresia directă a valorilor, a relațiilor ce se stabilesc în interiorul familiei și a modelelor comportamentale, oferite de membrii acesteia. [2]. Dintre cele mai importante metode de educație morală, putem menționa următoarele:

Exemplul are o mare eficiență în determinarea executării faptei morale. Forța educațională a exemplului se explică prin faptul că:

- dă posibilitatea unei intuiții directe, vii a faptelor, iar intuiția vie a faptelor trăite

influențează mult mai puternic decât ideile abstracte pe care le dau normele morale sau decât reprezentările pe care elevul le poate avea din povestirile morale.

- intuiția directă este însoțită de o trăire afectiv-emoțională mult mai accentuată decât imaginile reproduse de pe urma povestirilor.
- tendința spre imitație este foarte puternică la copil. Forma superioară de imitație este imitația modelului uman [12].

Exercițiul moral presupune două momente principale: *formularea cerințelor și exersarea propriu-zisă*. În *formularea cerințelor* se utilizează în activitate următoarele forme: ordinul, dispoziția, îndemnul și sugestia, lămurirea, rugămintea.

Exersarea propriu-zisă. Antrenarea copiilor în diverse activități și acțiuni face posibilă interiorizarea exigențelor externe cuprinse în normele, principiile și regulile moralei și transformarea lor în mobilități interne, concomitent cu formarea deprinderilor și obișnuințelor de comportare, a trăsăturilor de voință și caracter. Printre acestea se numără următoarele:

Supravegherea este metoda de observare a comportamentului copilului. Are drept scop de a opri, pe de o parte, pe copii de la executarea repetată a unor acte dăunătoare care duc la deprinderi rele, iar pe de altă parte, pentru a-i provoca pe ei la executarea repetată a unor acte care conduc la formarea unor deprinderi bune. Părinții, profesorii trebuie să acționeze în așa fel încât să-i provoace pe copii să repete acele acțiuni care să prezinte, mai târziu, un teren favorabil moralității.

Sancțiunea îmbracă două forme: *pedeapsa*, care este o sancționare a nerespectării regulilor de comportare, a îndrumărilor și ordinelor date, a îndatoririlor și obligațiilor. *Recompensa* este fața pozitivă a sancțiunii, în sensul că prin ea încurajăm anumite fapte care, prin repetare, duc la deprinderi și obișnuințe bune. Și în cazul recompensei, și în cazul pedepsei, baza psihologică constă în asocierea dintre ideea actului comis și sentimentul care urmează acelui act în urma măsurii luate în cazul pedepsei, sentimentul neplăcerii, sentiment care va fi o piedică ca în viitor să mai săvârșească actul respectiv; iar în cazul recompensei, sentimentul de plăcere care se asociază cu actul comis. Recompensa este un mijloc puternic de stimulare a copilului spre săvârșire de acte morale; pedeapsa este mijloc puternic de frână spre acte amorale; ambele sunt necesare pentru formarea de deprinderi morale [8].

Este evident că orice metodă de învățământ poate avea și efecte morale. Povestirea, explicația, prelegerea, observația, conversația sau dezbateră, studiul de caz, problematizarea, îndeplinesc și scopuri ale educației morale. Formarea atitudinii morale la copii se poate realiza în baza unui set de metode și procedee cu eficiență deosebită în formarea trăsăturilor morale ale personalității.

Astfel, considerăm că familia deține o funcție educativă extrem de importantă în formarea atitudinilor morale la copii. Procesul formării atitudinilor morale în familie este o activitate conștientă, complexă în vederea formării convingerilor, sentimentelor și

comportamentelor morale și se realizează prin îmbinarea rațională a metodelor și procedeele educative. În felul acesta, o privire interpretativă asupra domeniului formării atitudinilor morale la copiii de vârstă școlară mică ne sugerează că situația poate fi modificată, intrând în vizorul constant al părinților sub o orientare corectă, fortificată de dorința acestora de a-și educa corect copiii. Atunci când problemele de interes general sunt ale părinților, avem de a face cu aspectul sau sfera socială a educației, de o importanță mare la etapa actuală, când educația morală revine în centrul atenției societății.

Bibliografie

1. Băran-Pescaru A. Familia azi. O perspectivă sociopedagogică. București: Aramis, 2004. 175 p.
2. Bonchiș E. (coord.). Familia și rolul ei în educația copilului. Iași: Polirom, 2011. 419 p.
3. Chirilenco S., Tăutu A., Cutasevici A. Educație familială, Chișinău: Bons Offices, 2005. 160 p.
4. Cristea S. Pedagogie generală. București: EDP, 1996. 256 p.
5. Cuznețov L. Consilierea ontologică complexă a familiei. Chișinău: Primex-com SRL, 2018. 488 p.
6. Cuznețov L. Curriculum. Educația pentru familie. Chișinău: Museum, 2004, 280 p.
7. Cuznețov L. Etica educației familiale. Chișinău: C. E. P. al A.S.E.M., 2000. 297 p.
8. Cuznețov L. Filosofia practică a familiei. Chișinău: CEP USM, 2013. 328 p.
9. Macovei E. Pedagogie: teoria educației. Vol. 1. București: Aramis, 2001. 352 p.
10. Mitrofan N. Testarea psihologică. Aspecte teoretico-practice. Iași: Polirom, 2009. 320 p.
11. Munteanu T. Comportamentul moral și exigențele educației în familie. În: Acta et Commentationes, Științe ale Educației, nr.1 (12), Chișinău: UST, 2018. p. 124 – 132.
12. Nicola I. Tratat de pedagogie școlară. București: Editura Aramis, 2000. 480 p.